

V 1973

NATIONALTHEATRET
i samarbeid med Riksteatret

Pendlerne

Et gruppearbeid om lange arbeidsreiser,
sentralisering og avfolkning.

I egenskap av nasjonalscene er det en selvfølgelig oppgave for Nationaltheatret å spille klassikerne — både på Hovedscenen og på vår lille intimszene på Amfiloftet. På samme måte er det vår rett og plikt å presentere nye strømninger innen den moderne dramatik.

Men vår tid søker også andre veier for vise teatrets plass i samfunnet. Vi har fått former for dramatik som helt enkelt ikke hører hjemme innenfor «gullrammen», og det er her, i det såkalte oppsøkende teatret, at mange teaterarbeidere i dag setter inn sine krefter.

Personlig tror jeg den dokumentariske formen har fremtiden for seg. Det vil si, hvis vi som har teatret som daglig arbeidsplass klarer å møte denne nye utfordringen på en overbevisende måte. Man kan si at vi gjør en dyd av nødvendighet når omstendighetene tvinger oss ut av huset, men vi oppfatter det ikke slik. Oppsøkende teater, eller «besøks-teater» som det heller burde kalles, er etter vår mening kommet for å bli,

Fra venstre: Lennart Lagerwall, Arnliot Eggen, Kjell Kjær, Sigurd Haugen, Helge Jordal, Liv Thorsen, Janken Varden, Nils Ole Oftebro, Randi Koch, Jan Hårstad, Åsmund Feidje, Margrethe Aaby (administrasjon), Stein Winge og Truls Kwetzinsky (Finn Ludt var ikke tilstede da bildet ble tatt).

i hvert fall inntil utviklingen har vist det motsatte.

For 1 1/2 år siden lot Nationaltheatret endel av sine medarbeidere skrive et stykke som handlet om et meget brennbart problem, nemlig strukturrasjonalisering. Utgangspunktet var konkurransen ved A/S Vestfos Cellulose, og resultatet ble «Svartkatten».

Denne gang gjelder det polariseringen mellom arbeidskjøpere og arbeidstakere, et spørsmål som har fått forsterket aktualitet ved den siste tids EF-debatt. De problemer som er oppstått omkring begrepet «pendling» er etter manges mening blandingsøkonomiens ytterste konsekvens og samvittighetskors. Noen av dem som er med i pendlergruppen har tidligere deltatt i vårt besøksteater, men mange er nye. Gruppen består av følgende medarbeidere:

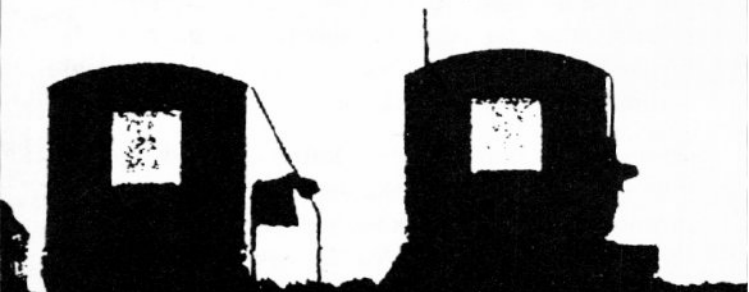
Arnliot Eggen (forfatter), Finn Ludt (komponist), Janken Varden og Stein Winge (instruktører), Truls Kwetzinsky (scenograf), Lennart Lagerwall (dramaturg), Åsmund Feidje og Sigurd Haugen (musikere), Jan Hårstad, Helge Jordal, Kjell Kjær, Randi Koch, Nils Ole Oftebro og Liv Thorsen (skuespillere). Svein Scharffenberg og Lars Andreas Larssen alternerer for Nils Ole Oftebro.

ARILD BRINCHMANN

Pendlerne

Et gruppearbeid om lange arbeidsreiser, sentralisering og avfolking. Laget i samarbeid med pendlere

Av og med: Arnljot Eggen (forfatter), Janken Varden, Stein Winge (instruktører), Finn Ludt (komponist), Lennart Lagerwall (dramaturg), Truls Kwetzinsky (scenograf), Jan Hårstad, Helge Jordal, Randi Koch, Kjell Kjær, Nils Ole Oftebro og Liv Thorsen (skuespillere), Sigurd Haugen og Åsmund Feidje (musikere).

En som krysser kommunegrenser på vei til arbeidsstedet er pendler. Det er 300 000 av dem — hver 4. arbeidstaker i landet. Ca. 100 000 har såkalt «byrdefull pendling», dvs. mer enn to timers arbeidsreise.

Stykket er lagt opp i en tilnærmet revyform, med korte sketser og musikalske innslag.

Velkommen til stykket og diskusjonen!

NATIONALTHEATRET
i samarbeid med Riksteatret

Nord-odølingene trampklappet for «Pendlerne»

Østlendingen.

«Det ligger i kortene at dette er et angrep på kapital og industri som finner det mer lønnsomt å trekke folk til seg enn å legge industrien dit folk bor. Like selvfølgelig riktig angripes politikerne, reformpartiet og fagbevegelsen fordi de har forsømt seg, ikke sett eller villet se det katastrofale i konsentrasjonstendensene.»

«Det er mye humør i «Pendlerne», bittert, men folkelig humør.» — «Diskusjonen etter stykket viste at pendlerne anser stykket som sterkt dekkende for deres situasjon, og for det syn som gjør seg gjeldende.»

Arbeiderbladet.

«Når teater tar for seg aktuelle samfunnsproblemer så godt som her, da er teatret til noe mer enn kulturell finpynt. De som vil ha kunst for seg og politikk for seg, de får si hva de vil.»

Nationen.

«Gøyalt og hardtslående teater. «Pendlerne» er blitt et sprekt stykke teater, med mye provoserende kraft i seg. Det er underholdende og utfordrende.»

Dagbladet.

«Stykket er fullt av morsomme innfall og lystige idéer, og scenene er friske og humoristiske og altså i mange tilfeller tatt rett ut av virkeligheten.»

Glåmdalen.

Pendling og strukturendring

Amanuensis Jon Eivind Kolberg, medarbeider i «Nord-Odal prosjektet»

En skildring av pendlernes situasjon i dagens Norge, kan lages på flere måter; vi har villet belyse pendlerproblematikken i lys av *strukturendringene i det norske samfunnet*, innenfor politikk og næringsliv.

Pendlerproblemet: myte eller realitet?

Pendling er et naturlig fenomen, gir bredere yrkesvalg, sikrere sysselsetting og bedre inntektsmuligheter for den enkelte. Uten *pendling hadde det hersket omfattende arbeidsledighet*.

Dette er *noen* utsagn en kan stifte bekjentskap med når sentralt plasserte myndighetspersoner uttaler seg om «fordelene» ved en mobil arbeidsmarkedspolitikk.

For vår del mener vi at alle disse påstandene i høyeste grad kan diskuteres, og at pendling dessuten har klart negative konsekvenser; for den enkelte og familien, for lokalsamfunn og for politisk deltakelse.

Ubalansen mellom bosettingsmønster og sysselsettingsmuligheter.

Pendlerproblemet har sin bakgrunn i en ubalanse mellom bosettingsmønster og sysselsettingsmuligheter. Denne ubalansen trer stadig klarere fram. I tidsrommet 1960—1967 hadde således Oslo 56 % av sysselsettings-tilveksten i hele Østlandsområdet, mot bare 8 % av befolkningstilveksten. Aktuelle opplysninger peker nok så klart i retning av forsterket konsentrasjon.

Landsdelsplanene, som nå foreligger, gjør ytterligere sentralisering sannsynlig. Men planer kan kullkastes og tendenser brytes. Offentlige planer «koloniserer» på et vis framtiden. Men en kan frigjøre seg fra kolonisering.

Økonomisk tilbakegang i bygdene.

Samtidig med den økte sentralisering endres det tradisjonelle næringsgrunnlag i bygdene. I en kommune som Nord-Odal har f. eks. tallet på skogsarbeidere gått ned fra 500 til 100 i løpet av en tiårsperiode. To forhold har «tatt av» for omfattende sosiale problemer. Trygdesystemet er bygd kraftig ut. Trygdeforbruket stiger meget sterkt. Pendling har vært den andre «sikkerhets-ventilen». Omtrent 20 % av mennene under 70 år pendlet i 1956, mot over det dobbelte i 1968.

Politiske følger.

Det politisk interessante i denne situasjonen er at en grundig drøfting av pendlerbygdens næringsøkonomiske problemer er blitt forsømt: trygdesystemets utbygging har ført til at arbeidsmarkedsmessige problemer er blitt tatt ut av den distriktspolitiske debatten, og at mange mennesker er blitt satt utenfor

rent politisk. Også pendlernes politiske manøvreringsfelt er blitt innsvenvret. Hvem skal de kjempe mot? Utkantkommunene har *jo lite de skulle ha sagt over næringsutvikling og lokaliseringspolitikk*. Hvordan skal pendlernes samles, slik at deres meningsytringer ikke blir individuell sutring, men kraftig manifestasjon av kollektiv vilje?

Skal en arbeide langsiktig for å redusere pendling, eller kortsiktig for å få bedre brakkeforhold, og bedre kompensasjonsordninger i skattesystemet for merutgifter ved bortearbeid? Skal en satse på å arbeide innenfor eller utenfor allerede eksisterende politiske organisasjoner?

Problemene med selvorganisering er store. Mange av pendlernes problemer kutter på tvers av kommunegrenser, mens andre har sin forankring og sine løsningsmuligheter innenfor hjemkommunene. Pendlere lever imidlertid spredt, og når de har «egentlig» fritid er det så mange andre gjøremål som må prioriteres først: rollene som barnefar og ektemann skal fylles, en skal ta seg av venner og naboer, en skal hvile ut og foreta små reparasjoner.

Levestandardbegrepet i nytt lys.

Det som lenge ukritisk har blitt kalt velstandsutvikling har omfattende negative sider — for noen. Hva blir det igjen av 8-timers dagen når fritiden *enten* kan tilbringes på et støvete kott på en utrivelig arbeidsplass med 4 m² pr. person, fjernt fra familie og nærmiljø, *eller* i timevis på overfylte offentlige transportmidler eller i endeløse bilkøer. Er fritid noe en fritt kan disponere over, eller snarere perioder hvor en ikke direkte arbeider?

Psykologenes oppfatninger om gunstige vilkår for barns utvikling og oppdragelse tas det ikke hensyn til. Kvinnene blir engstelige og nervøse. Bygda dør ut på et vis; den får status som en arbeidskraftregion, ikke som levende lokalsamfunn med samme virke og kulturell vekst.

Formålet med stykket.

Vi håper at stykket kan gi stotet til mange slags diskusjoner; om alternative visjoner om utformingen av Norge, om hvordan pendlere kan bedre sine kår, om hva pendling betyr i et mer omfattende politisk perspektiv. Nesten alle sier at de ønsker seg et samfunn hvor den enkelte har innflytelse og styring med sine omgivelser. Men hvor langt strekker denne enigheten seg? Dette spørsmålet ønsker vi å reise fordi flere ting, blant annet pendling, tyder på at utviklingen går den gale veien: ikke mot økt kontroll og styring over egne livsvilkår, men mot mindre.

<p>Vilkår for dagpenger</p>	<p>Dagpenger kan bare ytes til arbeidssøker som er villig til å ta arbeid som arbeidsformidlingen finner høvelig. Dette gjelder selv om arbeidet ikke er i hans vanlige yrke eller medfører at han må bo borte fra hjemmet. Der som søkeren dokumenterer ved legeattest at det er alvorlig sykdom i hans nærmeste familie, vil arbeidsformidlingen likevel for kortere eller lengre tid kunne godkjenne at han er arbeidssøker bare på det lokale/bostedsdistriktets arbeidsmarked.</p> <p>Trygdet som ikke kan ta et ellers høvelig arbeid på grunn av andre særlige forhold, må skriftlig grunngi dette. Helsemessige grunner må dokumenteres ved legeattest.</p>
<p>Merk</p>	<p>Da Deres søknad vil bli avgjort bl.a. på grunnlag av hva De svarer på nedenstående spørsmål, må De nøye overveie hva De skriver. Er De i tvil om betydningen av noen spørsmål, bør De be om nødvendig orientering før De svarer.</p>

Har De nøye studert ovenstående orientering	Ja/Nei	Mener De å ha fått tilstrekkelig orientering om vilkår for dagpenger	Ja/Nei
Hva slags arbeid søker De helst		Hva slags arbeid kan De ellers særlig tenke Dem	
Hvis slikt arbeid ikke kan skaffes, er De villig til å ta annet arbeid som høver	Ja/Nei	Hvis nei, oppgi grunnen	
Er De villig til å ta høvelig arbeid som medfører at De må bo borte fra hjemmet	Ja/Nei	Hvis nei, oppgi grunnen	
<p>Vær merksom på at reiseutgifter til nytt arbeidssted til vanlig kan dekkes gjennom arbeidsformidlingen når arbeidet er tilvist gjennom denne, og at De på visse vilkår kan få starthjelp og familietilskott. Arbeidsformidlingen kan gi nærmere opplysninger.</p>			
<p>Merknader</p>			

Sted og dato

Søkerens underskrift

II Fylles ut av arbeidsformidlingen

Innskr.nr. | Gruppe | Fag | Avd. | Meldt som arb.søker (dato) | Bl. 1925 sendt

Er søkeren tilbudt høvelig arbeid | Ja/Nei | Hvis nei, oppgi grunnen

Hvis arbeidstilbud er gitt, oppgi samtlige | Hvis søkeren har nektet å ta tilbudt arbeid, oppgi grunnen

Har søkeren svart nei på spørsmålene om han er villig til å ta annet høvelig arbeid, eller på annen måte begrenset sin disponibilitet, må arbeidsformidlingen opplyse om søkeren er gjort tilstrekkelig kjent med hvilke konsekvenser dette kan få for hans søknad om dagpenger.

Arbeids-
formidlingens
opplysnings-
plikt

Er søkeren orientert om de viktigste vilkår for | Ja/Nei | Har søkeren fått utlevert
rett til dagpenger | brosjyre om dagpenger

Sted og dato

Underskrift

Forfatteren tvinges ut i terrenget

Arnliot Eggen

Det begynte i mai i år med intervjuer med pendlere. Vi studerte forskningsmateriale og offentlige utredninger med tilknytning til emnet. Det ble klart at vi også måtte ut i marken for å finne hjelpere.

Vi fant dem i brakkeleire i Oslo-området, i typiske pendlerbygder, hos pendlerkonene og blant fremmedarbeiderne. Pendlerne fra bygg- og anleggssektoren har også møtt opp på prøver og kommet med korrigeringer. De fortjener alle stor takk.

Bak oss ligger manuskripthauger med notater og intervjuer, dessuten noen hundre meter lydband-opptak. Det er med sorg en ser hvor mye som ligger igjen som «avfallsprodukter», men alt kunne likevel ikke presses inn i vår ramme. Et mylder av skjebner dukker opp når en tenker på dette stoffet. Vårt problem har ikke vært å finne stoff, men å unngå å drukne i det.

Vi har møtt fortellerta'enter som har gitt oss replikker fiks ferdig og risset opp hele scener for oss. Oppslag til visetekster lå gjerne i en eller annen språklig vending hos våre venner, som f. eks. «Når du blir flott på» eller «Det blir en vane, vet du». En monolog som «E' du heme» er skrevet så å si ordrett av etter bandet.

Et spesielt problem har vi hatt i å framstille offentlige planer og utredninger på scenen.

Det omstendelige byråkratspråket med alle sine om og men og forbehold egner seg ikke nettopp til replikker. Vi har vært stilt overfor oppgaven å gjøre et abstrakt stoff konkret, visualisere, kle det i kjøtt og blod. Sjølsagt er det tendensiøst gjort. Men norsk distriktspolitikk f. eks. — eller rettere sagt mangelen på sådan — bør etter vår og pendlernes mening ha kraftig kritikk.

Allt for lenge er det skapt teater og litteratur etter litterære modeller av problemene.

Forfatterne har studert et foreddet kart istedenfor terrenget. Når et stykke tar opp politiske og sosiale problemer, skulle det være naturlig og riktig å søke hjelp hos sosiologer og gå direkte til de impliserte. Dette gav arbeidsformen for «Pendlerne» høve til. Jeg visste også at teksten ville bli grundig diskutert i gruppa, og at jeg ville få hjelp til oppbygning og formuleringer. Tre i gruppa pluss instruktøren har sine erfaringer fra tidligere oppsøkende virksomhet.

Med bakgrunn i det stoffet vi har tumlet med, kan jeg nå se at «Svartkatten» og «Pendlerne» bare er en begynnelse når det gjelder å framstille arbeidsfolkets hverdag og kamp på scenen.

Gjennomgangsmelodiens tekst er hentet fra «Pendlervise» av Olvar Knutsen, sjåfør på en «pendlerbuss».

Kartet og terrenget

«Ingen er interessert i å avfolke landsdeler i Norge. Tvert imot er det i norsk og europeisk interesse at folk lever og virker i hele vårt langstrakte land.»

Trygve Bratteli

«Je meiner staten burde gripe inn, je. Det er jo snart ødemarka oppi her, det er snart itte folk igjen.»

Fra intervju med en pendler.

*

«Kapitalens geografiske mobilitet er mer begrenset enn arbeidskraftens.»
Innstilling fra Østlandskomiteén.

«Je trur ingen hadde reist tel Oslo på arbe på grunn av at dom har hatt løst, det trur jeg itte har førekommi. Det er rett og slett nøden som har tvingi dom inn dit.»

Fra intervju med en pendler.

*

«— Distriktpolitiske hensyn i snever forstand må ikke hindre tiltak i de sentrale, velutviklede regioner med sikte på å tilrettelegge en fornuftig og nødvendig ekspansjon i disse.»
Norges Industriforbund (1.12.69).

«... ja, det er kapital som styrer her i landet, det hjelper itte regjering hæll noen ting, det.»

Fra intervju med en pendler.

*

«Landsorganisasjonen er redd for at en del av de prosjekter som hitil er støttet av offentlige midler bare betyr en utsettelse av fraflyttingen.»
(LO, 12.1.1970).

«Jaa, je skjønner itte den derre fagforeninga hæll, je, det er akkerat som han svikter heilt, altså, han begynner å gli lite granne før langt over tel den are sida.»

Fra intervju med en pendler.

«De sosiale og menneskelige hensyn må fortsatt være avgjørende for arbeidsmarkedspolitikken. — —

Det er imidlertid blitt stadig mere klart at de sosiale målsettingene best kan fremmes gjennom en aktiv arbeidsmarkedspolitikk som tar sikte på å fremme økonomiske mål.»
«Aktiv Arbeidsmarkedspolitikk» s. 43.

«Arbeidsformidlinga er inga for-midling, det er reine dirigeringa, det. Enten må du dra faen i vold, eller svelte ihæl.»

Fra intervju med en pendler.

*

«Fri bevegelighet for arbeidstakere innen Fellesskapet skal være gjennomført senest ved utløpet av overgangsperioden.»

Artikkel 48, § 1 i Romatraktaten.

«EEC? — Nei, det må du itte spørje meg om, før det skær je si med en gong at det er jeg så gær'n på som det går an for noen å bli, det er je sikker på.»

Fra intervju med en pendler.

*

«Så derfor kommer alle som reiser eller ligger borte alldæles utafør ... ja, utafør samfunnet, får je si ... vi er der som et nødvendig onde før at det skær gå.»

Fra et intervju med en pendler.

«Trenden går mot øket geografisk konsentrasjon av næringslivet. Jo større et tettsted er, desto større er sannsynligheten for at det blir et konsentrasjonssted. En viss konsentrasjon av arbeidsplasser synes uunngåelig — hvis de politiske forutsetningene ikke blir vesentlig endret.»

«Potensielle arbeidskraftsregioner i Norge.»

Hva er ei brakke-e. Å jo ei brakke er så mange ting. Og sta-dig
fle-re. J. vå-re da-ge-ri blir an-vist brakke-rom og tar tel takk-e Du får be-
nytt-e en sla-ve hytt-e vil du ha ar-be da som ar-beids giv-er'n
sa Og slik blir dett-a van-e vet du Å jo det blir en
va-ne.

Brakkevisen

av Arnljot Eggen

Hva er ei brakke?

Å jo ei brakke er så mange ting.

Og stadig flere

i våre dager

blir anvist brakkerom og tar tel takke.

Du får benytte

ei slavehytte —

«Vil du ha arbe da»,

som arbeidsgiver'n sa.

Og slik blir detta vane, vet du.

Å jo, det blir en vane.

Du blir jo sliten

og dermed søv du på ei brakke og.

Med rim på veggen

og damp fra klea

der plassen mellom køyene er liten.

En kompis snorker

mer enn du orker,

men hører i si seng

tel samme slavegjeng.

Å tåle alt blir vane, vet du,

det kan nok bli en vane.

— — — — —

Hei, flott på spaen

så je kan komma inn i skapet mitt.

Der har je smøret,

der har je pølsa.

Og je er sulten nå som bare faen.

Som du kan hate

ei kokeplate

når opptel fire mann

skal stelle mat i stand.

Men detta blir en vane, vet du

Er nødt å bli en vane.

Hva er ei brakke?

Å jo ei brakke er så mange ting.

Den står for noe

som angår alle,

som angår alle som må ta tel takke.

I politikken

er du den brikken

som flyttes altfor lett

på kapitalens Brett.

Det må'kke bli en vane, folkens!

Må aldri bli en vane.